

**Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка**

Кафедра української мови і літератури

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор _____ Ю.О. Лянной

«_____» _____ 20__ р.

ПРОГРАМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

МОВНА КУЛЬТУРА ВЧИТЕЛЯ

Суми – 20__

Розробники:

1. Семенов О.М., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри української мови і літератури
2. Герман В.В., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови і літератури
3. Рудь О. М., кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови і літератури

Програма розглянута і схвалена на засіданні кафедри української мови і літератури

Протокол № ____ від « ____ » _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

Семенов О. М., доктор педагогічних наук, професор _____

1. МЕТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

підвищення рівня мовної, комунікативної компетентностей з української мови, розвиток української мовної культури вчителів з метою успішної презентації результатів професійної діяльності.

2. РЕЗУЛЬТАТИ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

Удосконалення таких компетентностей:

загальнонаукові

– володіння концептуальним апаратом і основними загальнонауковими методами дослідження;

– володіння науковими методами обробки інформації;

– володіння способами інформаційно-описової діяльності, систематизування даних, структурування, опису предметної сфери;

– здатність до рефлексії власних професійних дій;

соціально-особистісні

– усвідомлення приналежності до української нації, знання та розуміння своїх прав та обов'язків як громадянина України, толерантної взаємодії на між культурному рівні;

– володіння встановленими професійно-етичними нормами;

– розуміння цінності культури, науки на сучасному етапі розвитку суспільства;

– готовність до інноваційної діяльності;

– здатність навчатися впродовж життя;

– уміння критично мислити;

– здатність планувати та вибудовувати власну професійну кар'єру;

– здатність ефективно адаптуватися до різних змін;

– здатність до самоаналізу в професійній діяльності та готовність до самореалізації;

інструментальні

– володіння засобами фахового мовлення, виразністю мовлення;

– здатність створювати образні бачення в усному та писемному мовленні,

– демонструвати інтонаційну виразність повідомлення;

– здатність ефективно взаємодіяти на міжособистісному рівні;

– володіння засобами педагогічної діагностики та засобами управління інформацією;

– уміння здійснювати пошуково-дослідницьку та проектно-впроваджувальну діяльність;

– володіння технологією самоменеджменту інновацій;

загальнопрофесійні

– володіння понятійним апаратом, пізнавальними підходами та методами;

– уміння комплексно підходити до виконання професійних обов'язків відповідно до конкретної ситуації;

– здатність здійснювати оцінку якості своєї роботи та роботи колег;

- уміння планувати та реалізувати відповідні заходи;

спеціально-професійні

- здатність використовувати професійно-профільовані знання в галузі української мови;

- орієнтуватися в сучасних напрямках розвитку української мови як науки;

- здатність використовувати теоретичні знання і практичні навички для ефективної організації навчально-виховного процесу в сучасних умовах;

- здатність аналізувати різноманітні профільні науково-методичні джерела;

- здатність здійснювати логіко-дидактичний аналіз навчального матеріалу шкільних підручників, методичний аналіз спеціальної літератури, сучасних засобів навчання;

- володіти здатністю переносити відомі вчителю знання, варіанти розв'язання, методи навчання і виховання в умови нових педагогічних ситуацій;

- здатність знаходити нові рішення, створювати нові елементи педагогічних знань, ідей, прийомів для конкретної ситуації;

- здатність здійснювати підбір та розробляти предметний матеріал відповідно до поставлених завдань;

- володіння проектно-технологічною діяльністю у вирішенні педагогічних і навчальних задач.

мовно-мовленнєві

- здатність створювати тексти різних жанрів усного і писемного мовлення (зокрема офіційно-ділового стилю);

- уміння аналізувати й реферувати тексти різних жанрів, готувати на основі опрацьованих текстів аналітичні огляди, довідки, висновки тощо;

- здатність опрацьовувати відповідно до виробничої потреби тексти документів, які перебувають у службовому обігу;

- здатність здійснювати монологічне та діалогічне (полілогічне) мовлення фахового спрямування (доповідь, звіт, промова, дискусія);

- дотримання норм української літературної мови в офіційному спілкуванні (в організації офіційних заходів, у корпоративному й адміністративному спілкуванні тощо);

- здатність спілкуватися українською мовою на засадах соціальної та міжособистісної етики, моделюючи комунікативну поведінку відповідно до стратегій і ситуацій у роботі з конфліктними групами (правопорушниками, особами з особливими потребами);

- здатність обирати й застосовувати різні комунікативні стратегії для досягнення позитивного результату.

Форма звітності: випускна робота, наукова стаття, контрольна робота, тестові завдання, методична розробка.

3. ПРОГРАМА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ

РОЗДІЛ 1

МОВНІ НОРМИ ФАХОВОЇ МОВИ

ТЕМА 1.1. Комунікативні якості мовлення вчителя

Культура мови – складова частина загальної культури людини. Культура мови вчителя – складова частина його професійної майстерності. Найважливіші ознаки нормативного мовлення. Культуромовна особистість учителя.

Мовний, мовленнєвий і комунікативний етикет у фаховому спілкуванні. Мовні формули в стандартних комунікативних ситуаціях.

Правильність мови як одна з визначальних ознак культури мови. Критерії правильності. Правильність мови і мовні норми та правила. Причини порушення правильності мови, шляхи їх усунення.

Точність мови як одна з головних комунікативних якостей мови. Предметна і понятійна точність, їх взаємозв'язок. Екстра- й інтралінгвістичні фактори досягнення точності мови. Багатозначні слова, синоніми, антоніми, омоніми, пароніми, фразеологізми, терміни і точність мови. Причини порушення точності. Шляхи досягнення точності мови.

Логічність мови як ознака культури мови, її зв'язок із точністю. Предметна і понятійна логічність, їх взаємозв'язок. Логічність на рівні висловлювання і зв'язного тексту. Основи формування логічності. Причини порушення логічності мови, шляхи їх усунення.

Чистота мови як ознака культури мови, її зв'язок з правильністю. Причини порушення чистоти мови (діалектизми, жаргонізми, варваризми, вульгаризми, просторічні слова, слова-паразити, суржик тощо), шляхи їх усунення.

Багатство мови як ознака культури мови. Лексичне, семантичне, граматичне й інтонаційне багатство. Шляхи оволодіння багатством мови і багатством мовлення.

Виразність мови як важлива комунікативна якість. Виразність вимовна і текстуальна. Умови досягнення виразності: самостійність мислення, власне ставлення до повідомлюваного, знання мовних норм, виражальних можливостей мови тощо.

Доречність мови як ознака культури мови. Зв'язок доречності з точністю, чистотою і виразністю мови. Доречність стильова, контекстуальна, ситуативна.

ТЕМА 1.2. Орфографічно-пунктуаційні норми фахової мови

Вживання м'якого знака та апострофа. Спрощення, подвоєння та подовження приголосних. Чергування голосних і приголосних звуків; евфонічні чергування *у-в-уві, і-й, від-віди-од, з-зі -із, під-піді, над-наді, б-би, ж-же* тощо. Вживання великої букви. Правопис складних слів. Написання слів іншомовного походження. Правила переносу слів з рядка в рядок, технічний перенос. Загальноприйняті скорочення; графічні скорочення звань

і посад, назв місяців, днів тижня, років.

Прості і складні речення. Їх використання в офіційно-діловому та науковому стилях. Розділові знаки в простому неускладненому, ускладненому та складному реченнях. Розділові знаки в реченнях з прямою мовою, діалогами та цитатами. Способи заміни прямої мови непрямою.

ТЕМА 1.3. Орфоепічні норми фахової мови

Орфоепічні норми як вияв фонетичних законів української мови, їх суспільне значення. Орфоепія і культура усного мовлення вчителя. Норми вимови голосних фонем української мови. Фонетико-орфоепічний суржик у системі голосних. Норми вимови приголосних фонем української мови. Помилки білінгвів у вимові приголосних. Вимова звукосполучень. Вплив асиміляції і спрощення приголосних на вимову звукосполучень. Особливості вимови слів іншомовного походження. Сучасні тенденції української орфоепії.

Акцентна норма і її варіації. Закономірності наголошування різних частин мови. Подвійний наголос у словах. Семантико-граматична диференціація лексем за допомогою наголосу. Складні випадки наголошення слів. Акцентуаційний суржик. Порушення акцентуаційних норм під впливом діалектного середовища, за аналогією до генетично подібних утворень, що мають певний тип наголосу. Сучасні тенденції української акцентології.

ТЕМА 1.4. Лексико-фразеологічні норми фахової мови

Поняття лексико-фразеологічної норми. Закони сполучуваності слів (предметно-логічні, граматичні, лексичні). Однозначні та багатозначні слова. Пряме і переносне значення слова.

Синоніми і культура мови. Використання синонімічного багатства української мови. Пароніми і проблема точності слововживання. Поняття про антоніми, омоніми. Міжмовні омоніми і проблема двозначного тлумачення контексту.

Загальноновживана лексика. Лексичне значення питомих і запозичених слів. Специфіка вживання іншомовної лексики.

Стилістично маркована лексика (історизми, неологізми, терміни, просторічна лексика, жаргонізми). Фахова термінологія.

Стійкі словосполучення і кліше. Фразеологічно зумовлена сполучуваність слів. Фразеологічні антоніми та синоніми.

Мовна надмірність: тавтологія, плеоназм і культура мови. Мовна недостатність. Лексичні, семантичні й фразеологічні кальки. Причини порушень лексичних норм.

ТЕМА 1.5. Морфологічні норми фахової мови

Поняття морфологічної норми. Сучасні тенденції морфологічних норм.

Іменник. Форми жіночого роду іменників–назв осіб за професією. Форми іменників – назв осіб за трудовою діяльністю, соціальним статусом, національною належністю, родинними стосунками, місцем проживання;

назви мешканців населених пунктів України. Норми вживання родових форм іменників, що не збігаються за родовою ознакою в українській і російській мовах. Клична форма іменників як самобутня морфологічна ознака української мови. Іменники II відміни чоловічого роду в родовому та давальному відмінках. Визначення роду незмінюваних іменників. Норми творення та наголошування аббревіатур. Географічні назви: правопис, відмінювання, узгодження з номенклатурними словами. Прізвища: правопис, відмінювання, наголошування. Особливості написання іншомовних імен і прізвищ.

Прикметник. Ступені порівняння прикметників. Уживання вищого і найвищого ступенів порівняння (простої і складеної форм). Якісні прикметники, що не мають ступенів порівняння. Особливості творення присвійних прикметників. Труднощі в словозміні прикметника. Правопис прикметникових суфіксів.

Відмінювання займенників. Написання неозначених займенників разом і через дефіс.

Числівник. Норми вживання та відмінювання числівників. Поєднання числівників з іменниками. Нормативне наголошування числівників при словозміні. Вживання числівників на позначення дат. Лексичні засоби позначення часу.

Дієслово. Дієвідмінювання. Використання особових форм дійсного і наказового способів. Специфіка вживання форм майбутнього часу.

Дієслівні форми. Норми вживання активних дієприкметників.. Українські відповідники до активних дієприкметників теперішнього часу російської мови. Написання -н- у суфіксах пасивних дієприкметників та -нн- у суфіксах спільнокореневих із ними прикметників. Уживання дієприслівників.

Граматичний суржик. Причини порушення морфологічних норм.

ТЕМА 1.6. Синтаксичні норми фахової мови

Поняття синтаксичної норми. Порядок слів у реченні. Узгодження підмета і присудка. Складні випадки керування; помилки у формі залежного слова. Словосполучення, що розрізняються формою залежного слова в українській і російській мовах. Безеквівалентні словосполучення.

Норми вживання прийменників у словосполученнях, особливості вживання прийменника *по*. Розбіжність у вживанні прийменників та сполучників у російській та українській мовах. Варіативність уживання прийменників *у/в; з/із/зі/зо, під/піді* та ін. Специфіка прийменникового керування в українській мові. Українські відповідники до конструкцій російської мови з прийменниками *в, из-за, около, по, при, у* та ін. Особливості використання єднальних сполучників *і, й, та*. Уживання підрядних сполучників у складнопідрядних реченнях із підрядними з'ясувальними, причини, наслідку та ін.

Речення з дієприкметниковими і дієприслівниковими зворотами.

Особливості побудови складних речень. Пряма і непряма мови, синоніміка різних способів їх передачі.

Причини порушення синтаксичних норм. Сучасні тенденції синтаксичних норм.

РОЗДІЛ 2

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГА

ТЕМА 2.1. Мовна культура фахового спілкування

Спілкування як інструмент фахової діяльності. Особливості усного спілкування. Функції спілкування. Основні закони спілкування. Етапи спілкування. Тактика й стратегія спілкування. Індивідуальні та колективні форми фахового спілкування.

Публічний виступ у фаховій діяльності педагога. Сутність і специфіка публічного виступу. Етапи підготовки до виступу. Структура виступу.

Риторична особистість і риторична культура педагога. Складові риторичної культури (логічна, психологічна, мовленнєва, невербальна, зовнішня).

Види індивідуального фахового спілкування вчителя: виступ, доповідь, повідомлення (етапи підготовки, мовно-риторичні вимоги до організації та виголошення, психологічний контакт зі слухачами); промова (основні риси, особливості підготовки й виголошення; мовно-риторичні засоби організації).

Види колективного фахового спілкування вчителя: бесіда, дискусія (полеміка), перемовини, нарада, конференція тощо. Особливості їх підготовки; мовно-риторичні засоби організації. Полемічні прийоми. Мистецтво аргументації. Мовні засоби переконання. Презентація як вид фахового спілкування.

Формули ввічливості. Лексичні засоби висловлення подяки, вибачення, згоди/незгоди, підтримки, схвалення, сумніву, занепокоєння, заперечення, попередження і т. ін.

ТЕМА 2.2. Наукова комунікація як складова фахового спілкування педагога

Особливості наукового стилю сучасної української літературної мови та професійного наукового викладу думки. Мовні засоби наукового стилю. Науковий етикет.

Письмові роботи наукового стилю. Оформлення наукових робіт: бібліографічний опис, різні способи уведення цитат у текст, внутрішньотекстові і підрядкові посилання.

Просторово-графічна структура писемної мови: заголовок, епіграф, абзац, перенос, велика й мала літери, нумерація, пропуски, примітки тощо.

4. СТРУКТУРА ПРОГРАМИ

Назви розділів і тем	Кількість годин			
	Усього	у тому числі		
		лекції	практичні	самостійна робота
РОЗДІЛ 1. МОВНІ НОРМИ ФАХОВОЇ МОВИ				
ТЕМА 1.1. Комунікативні якості мовлення вчителя	3	1		2
ТЕМА 1.2. Орфографічно-пунктуаційні норми фахової мови	5		2	3
ТЕМА 1.3. Орфоепічні норми фахової мови	3		1	2
ТЕМА 1.4. Лексико-фразеологічні норми фахової мови	4		1	3
ТЕМА 1.5. Морфологічні норми фахової мови	5		2	3
ТЕМА 1.6. Синтаксичні норми фахової мови	4		1	3
Разом за розділом 1	24	1	7	16
РОЗДІЛ 2. КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ПЕДАГОГА				
ТЕМА 2.1. Мовна культура фахового спілкування	3	1		2
ТЕМА 2.2. Наукова комунікація як складова фахового спілкування педагога	3		1	2
Разом за розділом 2	6	1	1	4
Усього	30	2	8	20

5. РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

Основні:

1. Бабич Н. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. 232 с.
2. Волкова Н.П. Професійно-педагогічна комунікація: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2006. 256с.
3. Гриценко Т.Б. Українська мова та культура мовлення: Навчальний посібник. Вінниця: Нова книга, 2003.
4. Гриценко Т.Б., Іщенко Т.Д., Мельничук Т.Ф. Етика ділового спілкування: Навч. посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 344 с.
5. Жовтобрюх В.Ф., Муромцева О.Г. Культура мови вчителя: Курс лекцій. Харків: Гриф, 1998. 208 с.
6. Кочан І.М., Токарська А.С. Культура рідної мови. Львів: Світ, 1996. 232 с.

7. Культура фахового мовлення: Навчальний посібник / За ред. Н.Д.Бабич. Чернівці: Книги - XXI, 2006. 496 с.
8. Мацько Л.І., Кравець Л.В. Культура української фахової мови: Навч. посіб. Київ: ВЦ "Академія", 2007. 359 с.
9. Мацько Л. І., Мацько О. М. Риторика: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Вища школа, 2003. 311с.
10. Пазяк О.М., Кисіль Г.Г. Українська мова і культура мовлення. Київ: Вища шк., 1995. 239 с.
11. Пентилюк М.І. Культура мови і стилістика: пробний підручн. для гімназій гуманіст. профілю. Київ: Веж, 1994. 240 с.
12. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник. Київ: Либідь, 1999. 240 с.
13. Семенов О. Культура наукової української мови: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 216 с.
14. Сербенська О. Культура усного мовлення: Практикум: Навчальний посібник. Київ: Центр навч. літератури, 2004. 216 с.

Додаткові

1. Антисуржик / За ред. О. Сербенської. Львів: Світ, 1994. 149 с.
2. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник. Київ: Видавничий центр "Академія", 2004.
3. Ботвина Н.В. Офіційно-діловий та науковий стилі української мови: Навч. посібник. Київ: Артек, 1998. 190 с.
4. Глущик С.В., Дияк О.В., Шевчук С.В. Сучасні ділові папери: Навчальний посібник. Київ: Арій, 2009.
5. Климова К.Я. Віч-на-віч з мовою: Методичний посібник. Житомир, 2001. 110 с.
6. Коновець О.Ф. Українська наука як феномен культури: Нариси історії від найдавніших часів до першої третини ХХ ст. Київ, 2000. 276 с.
7. Корніяка О.М. Мистецтво гречності: Чи вміємо ми себе поводити? Київ: Либідь, 1995. 96 с.
8. Мацько Л.І., Сидоренко О.М., Мацько О.М. Стилістика української мови: Підручник. Київ: Вища школа, 2003.
9. Мацюк З., Станкевич Н. Українська мова професійного спрямування: Навчальний посібник. Київ: Каравела, 2008.
10. Науково-дослідна робота магістрантів: Методичні рекомендації /Укладачі: Н.Н.Чайченко, О.М.Семенов, Л.М.Артюшкіна, О.М.Рудь. Суми: СОШПО, 2010. 90 с.
11. Онуфрієнко Г.С. Науковий стиль української мови: Навчальний посібник з алгоритмічними приписами. 2-ге вид. перероб. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.
12. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування: Навчальний посібник. Київ: Знання, 2006. 223с.
13. Стахів М. Український комунікативний етикет: Навч.-метод. посіб. Київ: Знання, 2008. 245 с.

14. Струганець Л. Теоретичні основи культури мови: Навч. посібник. Тернопіль: ТДПІ, 1997. 96 с.
15. Томан Іржі. Мистецтво говорити. Пер. з чes. В.І.Романця. 3-є вид. Київ: Україна, 1996. 269 с.
16. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 312с.

Інформаційні ресурси

1. www.litopys.org.ua
2. www.mova.info
3. www.novamova.com.ua
4. www.pereklad.kiev.ua
5. www.pravopys.net
6. www.r2u.org.ua
7. www.rozum.org.ua
8. <http://yak-my-hovorymo.wikidot.com/>
9. <http://chak-chy-pravylno-my-hovorymo.wikidot.com/>
10. <http://kultura-movy.wikidot.com/>
11. <http://rodovyi-vidminok.wikidot.com/>
12. <http://www.madslinger.com/mova/pravopys-2007/>
13. <http://nepravylno-pravylno.wikidot.com/>
14. <http://ros-ukr-idioms.wikidot.com/>
15. <http://terminy-mizhkult-komunikacii.wikidot.com/>